

Piasny, Janusz

Wytwarzanie i podział dochodów w gospodarstwach chłopskich województwa olsztyńskiego

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 289-312

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WYTWARZANIE i PODZIAŁ DOCHODÓW W GOSPODARSTWACH CHŁOPSKICH WOJEWÓDZTWA OLSZTYŃSKIEGO

Potrzeba poznania poziomu i dynamiki rozwojowej dochodów ludności chłopskiej wynika z tego, że dochody decydują nie tylko o poziomie życia tej grupy ludności, ale także o rozmiarach procesów reprodukcji. Chłop, będąc prywatnym właścicielem gospodarstwa, sam decyduje o podziale wytworzonego dochodu na część konsumowaną i inwestowaną. Tymczasem tylko ta ostatnia wpływa decydująco na rozszerzenie produkcji. Rozszerzenie produkcji rolniczej odbywa się bądź przez zwiększanie wkładów inwestycyjnych, względnie przez racjonalne powiększenie bieżących wkładów produkcyjnych. Obydwa zjawiska zwykle następują wtedy, kiedy osiągnięte dochody pozwalają na zakup niezbędnych środków produkcji i istnieje sytuacja zachęcająca chłopów do rozszerzania produkcji rolnej.

Znajomość poziomu i dynamiki dochodów uzyskiwanych przez chłopów jest również niezbędna dla prowadzenia odpowiedniej polityki ekonomicznej państwa względem wsi. Państwo socjalistyczne posiada bowiem w swoich rękach takie narzędzia tej polityki jak: ceny, podatki, kredyty, obowiązkowe dostawy itp., dzięki którym może wpływać na kształtowanie się poziomu dochodów ludności chłopskiej. W pewnym stopniu państwo może działać nimi na powstawanie określonych warunków gospodarowania, które z kolei wpływają na odpowiedni podział dochodu w zakresie jego konsumpcji i akumulacji.

Z tych powodów zadaniem artykułu będzie określenie bezwzględnego poziomu dochodów ludności chłopskiej na Warmii i Mazurach, pokazanie źródeł ich wytwarzania oraz wskazanie na ich tendencje rozwojowe w latach 1955/1956 — 1961/1962 z zaznaczeniem zmian w strukturze tworzenia i podziału dochodów.

Całość rozważań oparto na wynikach rachunkowości rolnej prowadzonej przez indywidualne gospodarstwa chłopskie w okręgu rolniczym tzw. północno-wschodnim, obejmującym swym zakresem terytorialnym obszar województwa olsztyńskiego oraz powiaty: ełcki, olecki i gołdapski z województwa białostockiego. Z tych względów można przyjąć, z pewnym uproszczeniem, że wyniki rachunkowości rolnej okręgu północno-wschodniego są odpowiednie dla Warmii i Mazur, czy też dla województwa olsztyńskiego.

Jeśli chodzi o liczbę gospodarstw objętych badaniami rachunkowości rolnej, to w skali całego kraju waha się ona wokół 1200,

natomiast w odniesieniu do Warmii i Mazur liczba ta w poszczególnych latach wahała się wokół 80.

Gospodarstwa prowadzące rachunkowość rolniczą na Warmii i Mazurach są większe obszarowo (ponad 10 ha) od gospodarstw badanych w innych okręgach kraju (średnia wielkość badanych gospodarstw w Polsce wynosi ponad 6 ha). Poza tym odznaczają się one większą liczbą członków rodzin przypadających na 1 gospodarstwo (5,5 osoby) niż wynosi średnia dla całej Polski (4,4 osoby).

Wyników uzyskanych z badań rachunkowości rolnej nie należy mechanicznie odnosić jako przeciętnych do całej zbiorowości gospodarstw chłopskich. Wynika to z dwóch podstawowych przyczyn:

- a) odmiennej struktury zbiorowości badanej w stosunku do rzeczywistej występującej w danym okręgu,
- b) wyższej produktywności gospodarstw badanych w stosunku do ogółu gospodarstw chłopskich.

Pierwszy czynnik w pewnej mierze jest eliminowany poprzez obliczanie średnich arytmetycznych ważonych, gdzie wagami są rzeczywiste liczby i struktura gospodarstw. Drugi zaś czynnik nie daje się bezpośrednio wyeliminować. Dlatego też trzeba pamiętać, że średnie przedstawione w artykule odnoszą się do zamożniejszych grup gospodarstw chłopskich. Gospodarstwa prowadzące rachunkowość znajdują się najczęściej na wyższym poziomie od przeciętnej, przede wszystkim w zakresie kultury rolnej i ogólnej, co z kolei znajduje swój wyraz w poziomie i strukturze produkcji, a także w podejściu do podziału dochodów na spożycie i akumulację, a szczególnie na inwestycje. Z reguły gospodarstwa, prowadzące rachunkowość w szerszym zakresie, korzystają z zakupów środków produkcji, kontraktacji bardziej opłacalnych roślin itp. Stąd też wielkość dochodów i struktura ich wydatkowania w odniesieniu do całej zbiorowości gospodarstw na Warmii i Mazurach może być nieco różna od omawianej przeze mnie w artykule. Jednak dokładne ustalenie odchyłań byłoby możliwe po dokonaniu szczegółowych badań, co wykracza już poza możliwości autora¹⁾.

I. METODY OBLICZANIA DOCHODÓW W GOSPODARSTWACH CHŁOPSKICH

Dochody ludności chłopskiej można obliczać, z grubsza biorąc, dwiema metodami: od strony tworzenia i od strony podziału. Obliczanie dochodów od strony tworzenia stosuje się w ramach gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną. Ta metoda ma szczególne znaczenie przy obliczaniu dochodów poszczególnych gospodarstw. Natomiast obliczanie dochodów dla całej gospodarki chłopskiej wygodniejsze jest przy użyciu metody od strony podziału. Obliczanie dochodów tą drugą metodą stosowane jest szczególnie w planowaniu i w sprawozdawczości.

¹⁾ Opis zbierania danych i ich opracowanie oraz reprezentatywność wyników uzyskanych w ramach rachunkowości rolnej zostały już przedstawione w artykule J. Piasnego, *Poziom i struktura konsumpcji w gospodarstwach chłopskich na Warmii i Mazurach*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1963, nr 4.

Obliczanie dochodów od strony podziału opiera się na szacunkach przeprowadzanych na podstawie danych wynikających ze spisów rolnych GUS-u, sprawozdawczości instytucji handlujących, sprawozdawczości bankowej oraz badań naukowych. Obliczanie dochodów tą metodą wymaga jednakże szeregu uzupełnień, szczególnie w zakresie rachunku akumulacji. Metoda ta sprowadza się do liczenia przychodów i rozchodów całego indywidualnego rolnictwa.

Po stronie przychodów według tej metody występują: 1) skup uspołeczniony; 2) sprzedaż poza aparatem handlu uspołecznionego; 3) spożycie naturalne; 4) przyrost stada netto; 5) przychody z budżetu państwa (kredyty, odszkodowania, dotacje, premie).

Rozchody zaś w tej metodzie obejmują: 1) obciążenia gospodarstw; 2) spłatę kredytów; 3) pieniądze koszty produkcji, do których wlicza się: nawozy sztuczne, nasiona i sprzęt ogrodniczy, środki ochrony roślin, pasze pochodzenia przemysłowego, opał, paliwo, zwierzęta hodowlane, usługi weterynaryjne oraz rzemiosła i spółdzielczości pracy, remonty bieżące budynków, maszyn i sprzętu rolniczego oraz innych środków trwałych, energię elektryczną, opłaty amortyzacyjne kółek rolniczych itp.

Różnica pomiędzy przychodami a rozchodami stanowi nominalny dochód z produkcji rolnej. Dochód ten składa się z części przeznaczonej na konsumpcję (w formie pieniężnej i naturalnej) oraz przyrostu zapasów pieniężnych i z części przeznaczonej na inwestycje. Metoda ta stosowana w instytucjach centralnych charakteryzuje się makroekonomicznym ujęciem oraz stosunkową łatwością obliczenia dochodów²⁾.

Ze względu jednak na to, że artykuł oparto o wyniki badań rachunkowości rolnej, główne uwagi odnoszą się do metody obliczania dochodów chłopskich od strony ich tworzenia. W ramach tej metody kalkulację wytworzonego dochodu oraz jego rozdysponowanie oblicza się w formie, pewnego rodzaju, zamkniętego bilansu. Podstawą, punktem wyjścia całej kalkulacji jest produkcja globalna i produkcja czysta gospodarstwa chłopskiego. Dochody bowiem ludności chłopskiej — jeśli nie bierze się pod uwagę dochodów płynących spoza rolnictwa — stanowią tę część produkcji czystej rolnictwa, która po przekazaniu części na rzecz społeczeństwa w postaci świadczeń do budżetu państwa pozostaje do dyspozycji ludności jako tzw. dochód rolniczy. Uwzględniając zaś także dochody ludności chłopskiej pochodzące spoza rolnictwa uzyskujemy następujący schemat wytwarzania dochodów w gospodarstwach chłopskich:

- 1) produkcja globalna gospodarstwa — nakłady materiałowo-pieniężne = produkcja czysta;
- 2) produkcja czysta + dochody spoza gospodarstwa = dochód ogólny gospodarstwa;
- 3) produkcja czysta — świadczenia (podatki, ubezpieczenia, czynsze dzierżawne i procenty, opłata pracowników najemnych) = dochód rolniczy;
- 4) dochód rolniczy + dochód spoza gospodarstwa = dochód osobisty;

²⁾ Szczegółowe rozważania analityczne dotyczące tej metody przeprowadza E. Gorzełak w książce: *Dochody ludności rolniczej w Polsce*, PWN, Warszawa 1963 (szczególnie na s. 21—40).

5) dochód osobisty — spożycie — spłaty, dary i wiana = różnica stanu majątkowego (akumulacja).

Produkcję globalną gospodarstwa oblicza się sumując wartość całej produkcji rolniczej, roślinnej i zwierzęcej łącznie z nakładami z własnego gospodarstwa (pasze i nasiona) zużytymi na uzyskanie tej produkcji. Do produkcji globalnej gospodarstwa zalicza się także wartość produkcji nierolniczej uzyskanej z lasów, torfów, żwiru itp. Odejmując od produkcji globalnej nakłady materiałowo-pieniężne na: produkcję roślinną i zwierzęcą, naprawy i konserwacje, amortyzację środków trwałych (bez inwentarza żywego), materiały pomocnicze (opał i światło, prąd elektryczny i inne materiały pędne) oraz ogólne koszty prowadzenia gospodarstwa (przemiał, wypożyczanie koni, maszyn itp.) uzyskuje się produkcję czystą danego gospodarstwa.

Produkcja czysta ulega podziałowi na cztery części według przeznaczenia: dla państwa (podatki, obowiązkowe dostawy³⁾ i ubezpieczenia); dla różnych właścicieli środków produkcji jako zapłata za wypożyczenie narzędzi, maszyn i innych środków trwałych; dla pracowników najemnych tworzących wspólnie z gospodarującą rodziną nową wartość oraz dochód rolniczy. W ten sposób dochód rolniczy stanowi wynagrodzenie za pracę gospodarującej rodziny.

Uzyskany dochód rolniczy łącznie z dochodem spoza gospodarstwa stanowi tzw. dochód osobisty pozostający do ostatecznej dyspozycji rodziny chłopskiej.

Dochody spoza gospodarstwa mają bardzo różny charakter ekonomiczny. Mogą to być dochody z pracy najemnej w sektorze państwowym w mieście i na wsi, mogą też pochodzić z furmaństwa, prowadzenia warsztatu rzemieślniczego itp. Z tymi dochodami mamy do czynienia szczególnie wtedy, gdy rozpatruje się tzw. grupę chłopów-robotników. Dochody spoza gospodarstwa mogą także pochodzić z budżetu państwa, głównie wówczas, gdy są zwrotem w razie wypadku losowego (pożar, gradobicie, upadek zwierzęcia) składek ubezpieczeniowych wniesionych w poprzednich latach. Do dochodów spoza gospodarstwa zalicza się także różnego rodzaju premie i nagrody pochodzące z budżetu państwa.

Dochód osobisty w zasadzie dzieli się na dwie części: spożycie i akumulację. Często jednak dzieli się on na trzy części, gdyż obok dwóch podstawowych form podziału w grę wchodzi jeszcze spłaty

³⁾ Obciążenia z tytułu obowiązkowych dostaw obliczane są w Instytucie Ekonomiki Rolnej jako różnica między wartością tych dostaw wyliczoną według cen zużycia wewnętrznego, a wartością zrealizowaną według cen płaconych przez państwo za dostawy obowiązkowe. Różnica pomiędzy gotówką otrzymaną za dostawy obowiązkowe wg cen państwowych, a wartością tych dostaw oszacowaną przez IER w oparciu o tzw. ceny zużycia wewnętrznego, jest odprowadzona w podziale wytworzonego dochodu na konto obciążeń z tytułu obowiązkowych dostaw. Podstawą cen zużycia wewnętrznego dla zbóż i ziemniaków są ceny zbliżone do wolnorynkowego skupu państwowego, a dla trzody i bydła przyjęto ceny płacone przy kontraktacji. Por. Z. Kozłowski, *Próba szacunku świadczeń chłopskich w formie obowiązkowych dostaw produktów rolnych*, *Ekonomista*, 1958, nr 3; oraz: *Wyniki rachunkowości rolniej gospodarstw indywidualnych 1961/62*, IER Warszawa 1963, s. 9—14. Ustalone przez IER ceny zużycia wewnętrznego były niejednokrotnie już dyskutowane i publikowane w wydawnictwie: *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej w artykułach*: Z. Kozłowskiego, E. Gorzelaka oraz w opracowaniach M. Czerniewskiej.

rodzinne, dary i wiana. Związek tej ostatniej grupy z dochodem osobistym może być jednak różny. Zdarza się bowiem, że dane gospodarstwo nie udziela darów, wian, ani spłat, samo natomiast przyjmuje tego rodzaju darowizny od innych. W takim przypadku ostateczne dochody rodziny chłopskiej mogą nawet przewyższać dochody osobiste. Zdarza się także nieraz, że gospodarująca rodzina powiększa swój dochód osobisty o zużyte, a nie odtworzone składniki substancji majątkowej. W takich przypadkach wartość majątku trwałego, bądź zapasów zmniejsza się, a zwiększa się często przyrost długów i zobowiązań pieniężnych. W takich gospodarstwach nie ma akumulacji, występuje reprodukcja zwięziona, a konsumpcja powiększa się kosztem ubytku wartości substancji majątkowych.

Oceniając dochody uzyskane wyżej opisaną metodą należy zaznaczyć, że odnoszą się one do gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną i nie należy ich mechanicznie odnosić jako średnich w stosunku do wszystkich gospodarstw. Wynika to z faktu, że gospodarstwa prowadzące rachunkowość są, jak już zaznaczono, na wyższym poziomie gospodarowania i produktywność ich jest znacznie wyższa od gospodarstw przeciętnych na Warmii i Mazurach. Taka sytuacja występuje zresztą nie tylko w tym rejonie, ale także w skali całego kraju. Wypływa to głównie z tego, że do prowadzenia żmudnych, systematycznych codziennych zapisów można namówić tylko gospodarzy światlejszych, zainteresowanych wynikami swego gospodarstwa i rozumiejących korzyści bezpośrednio płynące dla gospodarstwa z prowadzenia rachunkowości.

Ta wyższość poziomu gospodarowania wyraża się szczególnie w lepszych plonach i większej obsadzie bydła, trzody chlewnej i kur na 1 gospodarstwo rolne. Jeżeli na przykład wyrazić tę wyższość w liczbach względnych w stosunku do wyników obliczonych przez GUS, przyjętych jako 100, a odnoszących się do całej zbiorowości gospodarstw chłopskich na Warmii i Mazurach, to dla 1960/1961 r. uzyskujemy następujące wskaźniki: plony zbóż z 1 ha upraw — 99; plony ziemniaków — 94; plony buraków cukrowych — 123; ilość sztuk bydła na 100 ha użytków rolnych — 151; ilość sztuk krów — 140; mleczność krów od 1 sztuki — 115; ilość sztuk trzody chlewnej na 100 ha użytków rolnych — 140, a ilość kur niosek na 1 ha użytków rolnych 120⁴⁾. Wyrażając ogólnie tę wyższość gospodarowania syntetycznym wskaźnikiem wartości produkcji globalnej na 1 ha użytków rolnych należy stwierdzić, że gospodarstwa prowadzące rachunkowość rolną miały w 1960/1961 r. produkcję globalną wyższą o 42,9% od produkcji obliczonej przez GUS na podstawie całej zbiorowości chłopskiej.

W pozostałych latach, omawianych w artykule, rozpiętości te są dość zbliżone do przedstawionych wyżej. Dostrzega się jednak tendencję powolnego zmniejszenia się rozpiętości pomiędzy danymi GUS-u a gospodarstwami prowadzącymi rachunkowość rolną. Zatarły się różnice pod tym względem w zakresie zbóż i ziemniaków. W 1960/1961 r. nawet plony zbóż i ziemniaków ogółu gospodarstw

⁴⁾ Powyższe wskaźniki uzyskano poprzez dokonanie przeliczeń danych zawartych w: *Wynikach rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 1960/1961*, IER Warszawa 1962, s. 49, 55, 65; oraz: *Roczniku Statystycznym GUS 1961*, s. 174, 180, 182 i 184.

były nieco wyższe od plonów uzyskanych w gospodarstwach Instytutu Ekonomiki Rolnej (IER)⁵⁾. Mimo tej zarysowującej się bardzo powoli tendencji trzeba ciągle jeszcze pamiętać, że wyniki uzyskiwane z rachunkowości rolnej odnoszą się do zamożniejszych grup gospodarstw i chcąc uzyskać wyniki przeciętne dla całej zbiorowości gospodarstw na terenie Warmii i Mazur należałoby przeprowadzić pewne korekty w oparciu o bardziej szczegółowe badania, co przekracza już możliwości niniejszego artykułu.

II. WYTWARZANIE DOCHODÓW W GOSPODARSTWACH CHŁOPSKICH NA WARMII I MAZURACH

Dochody gospodarstw chłopskich kształtują się przede wszystkim pod wpływem wytworzonej w danym roku produkcji i cen na artykuły rolne oraz wysokości obciążeń przekazywanych państwu. Odgrywa tu również pewną rolę wielkość nakładów na produkcję, choć w stosunkowo mniejszym stopniu. Dość poważny wpływ wywierają natomiast na ogólny poziom dochodów chłopskich dochody spoza gospodarstwa, które stanowią na Warmii i Mazurach około 8% a w skali kraju około 11% ogólnego dochodu gospodarstwa. Ostatecznym dochodem uzyskiwanym w danym roku przez gospodarstwo jest dochód osobisty składający się z dochodu rolniczego i dochodów spoza gospodarstwa.

Intensyfikacja produkcji rolnej od 1955/1956 r. powodowała, że udział nakładów materialnych w produkcji globalnej wzrastał z każdym rokiem. Same prawda, poważniejszą rolę odegrała tu podwyżka cen nawozów sztucznych, która miała miejsce w 1957 r. oraz coraz większe dokupno od państwa pasz treściwych, w związku z rozwojem tuczu trzody i jednoczesnym wzmocnionym rozwojem pogłównia bydła. Intensyfikacja produkcji rolnej w badanym okresie doprowadziła na Warmii i Mazurach do zmiany struktury wartościowej produkcji globalnej. W 1955/1956 r. — 53% produkcji rolniczej stanowiła produkcja roślinna a 47% tylko produkcja zwierzęca. W następnych latach zaś nastąpił systematyczny wzrost udziału produkcji zwierzęcej w całości produkcji rolniczej, szczególnie na skutek dużego przyrostu żywca, mleka i jaj. W ostatnim badanym roku wartość produkcji zwierzęcej wzrosła do 52% a wartość produkcji roślinnej spadła do 48%. Odwrócenie się proporcji w końcowych latach badanego okresu jest wynikiem dość dużego rozwoju hodowli bydła na Warmii i Mazurach.

Zwiększającej się produkcji rolniczej towarzyszyły, jak już stwierdzono, rosnące z roku na rok nakłady materialne niezbędne dla wytworzenia produkcji globalnej. Nakłady te wzrosły z 32 900 zł w 1955/1956 r. do 56 500 zł w 1961/1962 r. na 1 gospodarstwo rolne. To w konsekwencji prowadziło do tego, że zwiększone nakłady na produkcję spowodowały, iż tempo przyrostu produkcji czystej było

⁵⁾ Według opinii Instytutu Ekonomiki Rolnej wyrównanie się poziomów pod tym względem w pewnej mierze wynikało także z tego, że ocena plonów zbóż i ziemniaków przez gospodarstwa prowadzące rachunkowość rolną była mniej optymistyczna niż według Państwowej Inspekcji Plonów, co w decydującym stopniu wpłynęło na zmniejszenie rozpiętości między danymi IER i GUS-u. (Por.: *Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 1961/1962*, IER Warszawa, 1963, s. 24).

mniejsze niż produkcji globalnej. To też udział produkcji czystej w produkcji globalnej gospodarstw na Warmii i Mazurach zmalał w ciągu badanych 7 lat o około 5%. O zarysowanych wyżej tendencjach informują tabele 1 i 2.

Wynika z nich także, że produkcja nierolnicza w gospodarstwach Warmii i Mazur nie odgrywała prawie żadnej roli w wytwarzaniu dochodu. Wynosiła ona w 1955/1956 r. około 200 zł a w 1961/1962 r. spadła nawet do 100 zł na 1 gospodarstwo. Oznacza to, że dochody z produkcji torfu, trzciny, wikliny i sprzedaży żwiru są przeciętnie biorąc znikome i praktycznie nie odgrywają żadnej roli w tworzeniu dochodów gospodarstw chłopskich.

Znacznie większy wpływ na zwiększanie się dochodów w interesującym nas okresie wywierały dochody spoza gospodarstwa, w tym głównie z pracy zarobkowej. Dochody te wzrastają z 1800 zł w 1955/1956 r. do 4100 zł w 1961/1962 r. na 1 gospodarstwo, co w efekcie spowodowało, że udział tej grupy dochodów w ogólnym dochodzie gospodarstwa wzrósł z 4,6% do 7,2%, a w 1959/1960 r. nawet do 9%. Wzrost dochodów spoza gospodarstwa miał bezpośredni wpływ na zwiększenie się dochodów osobistych ludności chłopskiej.

Natomiast na kształtowanie się dochodu rolniczego, poza czynnikami wysokości produkcji i wysokości cen, wpływały również obciążenia względem państwa. W interesującym nas okresie nastąpił wyraźny spadek obciążeń, szczególnie z tytułu obowiązkowych dostaw. Obciążenia te stanowiły w 1955/1956 r. na Warmii i Mazurach 15,6% produkcji czystej gospodarstw, a w 1961/1962 r. już tylko 6,8%. W liczbach absolutnych obciążenia z tytułu obowiązkowych dostaw na 1 gospodarstwo wynosiły prawie 6000 zł w 1955/1956 r., a w 1961/1962 r. spadły do około 3700 zł, co oznacza spadek obciążeń około 40%. Zmniejszenie obciążeń gospodarstw nastąpiło na Warmii i Mazurach nie tylko z powodu zniesienia części obowiązkowych dostaw np. mleka, czy podwyższenia cen płaconych rolnikom, ale również z tytułu stosowanych specjalnych ulg dla ziem zachodnich i północnych.

Inne obciążenia produkcji czystej gospodarstw w całym badanym okresie nie wykazywały większych zmian. Oznacza to ich dużą stabilność i niezależność od zmian wielkości wartości produkcji rolniczej.

Tabela 1. Wytwarzanie i podział dochodów w gospodarstwach chłopskich na Warmii i Mazurach w latach 1955—1962 (w tys. zł)

Lp.	Wyszczególnienie	1955/6	1956/7	1957/8	1958/9	1959/60	1960/1	1961/2
Wytwarzanie dochodu								
1.	Produkcja globalna	71,1	73,7	77,8	82,8	85,4	93,0	110,1
	w tym:							
	a) Rolnicza	70,9	73,5	77,8	82,7	85,3	93,0	110,1
	Roślinna	37,8	37,2	41,1	39,7	41,7	45,6	53,2
	Zwierzęca	33,1	36,3	36,7	42,9	43,5	47,3	56,9
	b) Nierolnicza	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Lp.	Wyszczególnienie	1955/6	1956/7	1957/8	1958/9	1959/60	1960/1	1961/2
2.	Nakłady materialne	32,9	33,6	38,4	41,0	43,7	47,8	56,5
3.	Produkcja czysta	38,2	40,1	39,4	41,8	41,6	45,2	53,6
4.	Dochód spoza gospod. w tym:	1,8	2,8	3,7	3,5	4,1	4,1	4,1
	a) Z pracy zarobkowej	0,3	1,3	2,2	2,2	2,2	2,5	2,5
	b) Odszkodowania PZU	—	—	—	—	0,3	0,5	0,3
	c) Inne	1,5	1,5	1,4	1,3	1,6	1,1	1,3
5.	Dochód ogólny	40,0	42,9	43,1	45,4	45,7	49,3	57,7
Podział produkcji czystej								
6.	Produkcja czysta	38,2	40,1	39,4	41,8	41,6	45,2	53,6
7.	Podatki	3,1	2,7	2,5	2,5	2,8	2,8	3,2
8.	Obciążenia z tyt. obow. dostaw	5,9	5,0	3,6	3,4	3,5	2,9	3,6
9.	Ubezpieczenia	0,4	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,2
10.	Inne do Skarbu Państwa	—	—	—	0,1	0,2	0,2	0,3
11.	Czynsze dzierżawne i procenty	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4	0,4
12.	Pracownikom najemnym	0,9	1,1	0,9	0,6	0,9	1,2	1,5
13.	Dochód rolniczy	27,6	30,7	31,3	34,1	33,1	36,7	43,3
Dochód osobisty i jego podział								
14.	Dochód osobisty	29,6	33,4	34,8	37,6	37,2	40,8	47,3
15.	Spożycie ogółem	28,2	29,0	33,1	34,2	34,9	36,9	41,7
16.	Różnica stanu majątkowego	1,4	3,4	1,7	3,4	2,3	3,9	5,6

Źródła: *Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych*, Wyd. IER Warszawa — za poszczególne lata: 1955/56 — s. 25; 1956/57 — s. 34; 1957/58 — s. 38; 1958/59 — s. 55; 1959/60 — s. 61; 1960/61 — s. 59; 1961/62 — s. 64.

Tabela 2 Struktura wytwarzania i podziału dochodu w gospodarstwach chłopskich na Warmii i Mazurach (w procentach)

Lp.	Wyszczególnienie	1955/6	1956/7	1957/8	1958/9	1959/60	1960/1	1961/2
Wytwarzanie dochodu								
1.	Produkcja globalna w tym:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	a) Rolnicza ogółem	99,8	99,6	99,9	99,9	99,9	99,9	99,9

Lp.	Wyszczególnienie	1955/6	1956/7	1957/8	1958/9	1959/60	1960/1	1961/2
	z tego: roślinna	52,2	50,4	52,8	48,1	48,9	49,0	48,3
	zwierzęca	46,6	49,2	47,1	51,8	51,0	50,9	51,6
	b) Nierolnicza	0,2	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
2.	Nakłady materialne	46,3	45,6	49,4	49,5	51,2	51,4	51,3
3.	Produkcja czysta	53,7	54,4	50,6	50,5	48,8	48,6	48,7
4.	Produkcja czysta	95,4	93,5	91,4	92,1	91,0	91,6	92,8
5.	Dochód spoza gospod. w tym:	4,6	6,5	8,6	7,9	9,0	8,4	7,2
	a) Z pracy zarobkowej	0,9	3,1	5,3	4,9	4,8	5,2	4,3
	b) Odszkodowania PZU	—	—	—	—	0,6	0,9	0,6
	c) Inne	2,6	3,4	3,3	3,0	3,6	2,3	2,3
6.	Dochód ogólny	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Podział produkcji czystej								
7.	Produkcja czysta	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
8.	Podatki	8,2	6,9	6,5	6,0	6,8	6,3	6,1
9.	Obciążenia z tyt. obow. dostaw	15,6	12,6	9,2	8,3	8,3	6,5	6,8
10.	Ubezpieczenia	1,0	1,1	2,6	2,4	2,6	2,2	2,4
11.	Inne do Skarbu Państwa	0,0	0,0	0,1	0,1	0,4	0,4	0,5
12.	Czynsze dzierżawne i procenty	0,1	0,1	0,3	0,2	0,3	0,8	0,7
13.	Pracownikom najemnym	2,4	2,9	2,4	1,5	2,0	2,7	2,9
14.	Dochód rolniczy	72,7	76,4	78,9	81,5	79,6	81,1	80,6
Dochód osobisty i jego podział								
15.	Dochód osobisty	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
16.	Spożycie ogółem	95,1	89,7	94,9	90,7	93,9	90,4	88,1
17.	Różnica stanu majątkowego	4,9	10,3	5,1	9,3	6,1	9,6	11,9

Opracowano na podstawie danych umieszczonych w tabeli 1.

Do rzędu tego rodzaju obciążeń zaliczyć należy różnego rodzaju podatki, ubezpieczenia oraz różne opłaty do skarbu państwa. Zaznaczyć jedynie trzeba, że wśród tych obciążeń największy ciężar stanowiły podatki (szczególnie podatek gruntowy), które średnio biorąc wynosiły ponad 6% całej produkcji czystej, ubezpieczenia zaś ponad 2%, a pozostałe płatności na rzecz państwa (bez dostaw obowiązkowych) mniej niż 1%.

Ogólnie biorąc wszystkie obciążenia gospodarstw na Warmii i Mazurach na rzecz państwa wynosiły w 1955/1956 r. około 25% produkcji czystej, a w 1961/1962 r. spadły do około 16%. Spadek obciążeń gospodarstw został spowodowany, jak już wyżej wspomniano, w decydującej mierze spadkiem ciężaru obowiązkowych

dostaw. Zmniejszenie się obciążeń z tytułu obowiązkowych dostaw nastąpiło dwiema drogami, a mianowicie poprzez stopniowe zmniejszanie wymiaru dostaw oraz podwyżkę cen płaconych rolnikom za te dostawy. Z tych i innych względów dochód rolniczy wzrósł z 27 600 zł w 1955/1956 r. do 42 300 zł na 1 gospodarstwo na Warmii i Mazurach.

Wzrost istotny dochodu rolniczego w gospodarstwach chłopskich, jak również widoczny wzrost dochodów spoza gospodarstwa spowodowały w badanym siedmioleciu, że dochody osobiste wzrosły z 29 600 zł w 1955/1956 r. do 47 300 zł w 1961/1962 r. na 1 gospodarstwo. Wzrost dochodu osobistego na gospodarstwo o około 60% znajduje również swe odbicie we wzroście dochodu osobistego przypadającego na 1 członka rodziny chłopskiej. I tak na przykład dochód osobisty w 1955/1956 r. na członka rodziny wynosił około 5800 zł, a w 1961/1962 r. wzrósł już do ponad 8800 zł, to jest około 54%. Ten szybki przyrost dochodów osobistych zarówno na gospodarstwo, jak i na członków rodzin chłopskich spowodował w dalszej konsekwencji wzrost konsumpcji w gospodarstwach chłopskich na Warmii i Mazurach na przestrzeni całego siedmiolecia o 50%, a akumulacja mimo pewnych wahań wzrosła prawie trzykrotnie. O tendencjach tych informuje tabela 3.

Wykazana w tabeli 3 dynamika podstawowych elementów wytworzonego i podzielonego dochodu w gospodarstwach chłopskich na Warmii i Mazurach oparta jest na cenach bieżących. Zarysowane tendencje wzrostu nie oznaczają jednak identycznych zmian w fizycznych rozmiarach poszczególnych elementów, w badanym bowiem siedmioleciu zachodziły zmiany cen. Stąd faktyczne zmiany w fizycznych rozmiarach części składowych dochodu następowały wolniej niż wynika to z obliczeń zawartych w tabeli 3.

Ogólnie można by dokonać pewnej korekty poprzez eliminację wpływu zmian cen. Obliczenie jednak szczegółowe wykracza już poza możliwości ujęcia tego zagadnienia w jednym artykule. Dlatego też dla uproszczenia można przyjąć za M. Czerniewską⁶⁾, że dynamika cen poszczególnych elementów wytworzonego dochodu w badanym okresie kształtowała się następująco:

	1955/6	1956/7	1957/8	1958/9	1959/60	1960/1
produkcja globalna	100	100,2	106,1	108,9	115,4	114,4
nakłady ogółem	100	101,5	108,8	110,4	114,1	115,7
produkcja czysta	100	99,0	103,7	107,4	116,7	113,1
produkcja towarowa	100	104,1	110,9	114,8	122,8	121,4
spożycie naturalne	100	99,0	105,8	106,3	113,8	116,1
inwentarz żywy	100	116,6	142,8	157,3	151,4	147,3
produkcja końcowa	100	102,1	108,7	112,1	119,8	117,4

⁶⁾ Por. M. Czerniewska, *Dochody gospodarstw chłopskich w 1960/1961*, IER Warszawa 1962, *Studia i Materiały*, zeszyt 42, s. 43. W pracy tej autorka przedstawia bardzo szczegółowo metody obliczania agregatowych wskaźników cen oraz zastosowuje je obliczając dochody realne ludności chłopskiej w skali ogólnokrajowej. Temu problemowi jest poświęcony również artykuł Krystyny Jacek, *Dochody realne ludności chłopskiej*, *Wiadomości Statystyczne*, 1961, nr 6.

Uwzględniając te ogólne wskaźniki ruchu cen w ramach poszczególnych elementów wytwarzanych dochodów można ustalić realne zmiany w fizycznych rozmiarach dochodów. Biorąc na przykład lata krańcowe, tzn. porównując 1961/1962 r. do 1955/1956 r. i eliminując wpływ ruchu cen widzimy, że produkcja globalna realnie wzrosła o około 32% a nie o 50%, jak to wynikało z obliczeń w cenach bieżących.

Tabela 3. Dynamika podstawowych elementów wytworzonego i podzielonego dochodu w gospodarstwach chłopskich na Warmii i Mazurach

Wyszczególnienie	1955/6	1956/7	1957/8	1958/9	1959/60	1960/1	1961/2
	Na 1 gospodarstwo chłopskie w tys. zł						
Przychody z produkcji tow.	24,6	27,8	29,3	33,5	34,3	39,8	46,6
Obciążenie z tyt. obowiązkowych dostaw	6,0	5,0	3,6	3,5	3,4	2,9	3,7
Spożycie naturalne	—	—	—	—	15,4	15,5	16,9
Produkcja globalna	71,1	73,8	77,9	82,8	85,4	93,1	110,2
Nakłady materialne na produkcję	32,9	33,7	38,5	41,0	43,7	47,8	56,5
Produkcja czysta	38,2	40,1	39,4	41,8	41,7	45,3	53,7
Dochód rolniczy	27,6	30,7	31,1	34,1	33,1	36,7	42,3
Dochód spoza gospodarstwa	1,9	2,8	3,7	3,6	4,1	4,1	4,1
Dochód osobisty	29,6	33,5	34,8	37,6	37,2	40,8	47,4
Spożycie ogółem	27,0	28,7	31,0	32,5	34,9	36,9	41,7
Akumulacja	1,5	3,5	1,8	3,5	2,3	3,9	5,7
Nakłady na inwestycje	2,6	4,8	4,5	4,8	3,5	4,1	4,2
D y n a m i k a							
Przychody z prod. tow.	100	113,0	119,1	136,2	139,4	161,7	189,4
Obciążenie z tyt. obowiązkowych dostaw	100	83,3	60,0	58,3	56,7	48,3	61,7
Spożycie naturalne	—	—	—	—	100,0	100,6	109,7
Produkcja globalna (prod. brutto)	100	103,8	109,6	116,5	120,1	130,9	150,9
Nakłady pieniężne na produkcję	100	102,4	117,0	124,6	132,8	145,3	171,7
Produkcja czysta	100	105,0	103,1	109,4	109,2	118,6	140,6
Dochód rolniczy	100	110,5	111,9	122,7	119,4	132,0	152,2
Dochód spoza gospodarstwa	100	147,4	194,7	189,5	215,8	215,8	215,8
Dochód osobisty	100	113,2	117,6	127,0	125,7	137,8	160,1
Spożycie ogółem	100	106,3	114,8	120,4	129,3	136,7	154,4
Akumulacja	100	233,4	120,0	233,4	153,3	260,0	380,0
Nakłady na inwestycje	100	184,6	173,1	184,6	134,6	157,7	161,6

Opracowano w oparciu o dane zawarte w tabelach 1 i 8, a w zakresie przychodów z produkcji towarowej na podstawie poszczególnych roczników — *Wyniki rachunkowości rolnej indywidualnych gospodarstw*, wyd. przez IER Warszawa. Obliczenia własne.

Również produkcja czysta wzrosła realnie tylko o 28% a nie o 40%, zaś dochód rolniczy wzrósł faktycznie o 37% a nie o 52%. Jak z powyższego wynika dochód rolniczy rósł szybciej niż produkcja globalna i czysta w obu obliczeniach, tzn. w cenach bieżących, jak i w cenach porównywalnych, ponieważ przy przeliczeniu świadczeń dla państwa wartość tych świadczeń spadała bardzo znacznie. Wynika z tego, że po wyeliminowaniu wpływu wahań bieżących na poszczególne elementy tworzonego dochodu w gospodarstwach chłopskich podstawowe tendencje rozwojowe przedstawione na przykładzie cen bieżących nie ulegają zmianom, zmniejsza się jedynie ich realne tempo wzrostu.

Rozpatrując natomiast wytwarzanie dochodów w różnych grupach gospodarstw chłopskich zauważa się wyraźny związek poszczególnych elementów dochodu z obszarem gospodarstwa. W poszczególnych latach prawidłowości te występują w różnym natężeniu. My ograniczymy się tylko do przedstawienia tego problemu na przykładzie ostatniego badanego roku. Prawidłowości te wykazują tabele 4 i 5.

Z danych zawartych w tych tabelach wynika, że w miarę wzrostu obszaru gospodarstwa rosną następujące elementy wytwarzanego dochodu: produkcja globalna i produkcja rolnicza, w tym zarówno roślinna jak i zwierzęca. Wraz ze wzrostem obszaru gospodarstwa rosną także nakłady materialne, podatki, obciążenie z tytułu dostaw obowiązkowych, ubezpieczenia oraz opłata pracowników najemnych. Jest to zjawisko zupełnie zrozumiałe, ponieważ wraz ze zwiększeniem się obszaru gospodarstw rośnie produkcja i rosną obciążenia, które są związane z jednostką obliczeniową jaką jest 1 ha. Wzrost jednak obciążeń, szczególnie podatków i ubezpieczeń nie jest proporcjonalny do wzrostu obszaru gospodarstwa, stąd w dochodach rolniczych nie obserwuje się już tak wielkich różnic jak w zakresie produkcji czystej.

Tabela 4. Wytwarzanie i podział dochodu w różnych grupach gospodarstw chłopskich na Warmii i Mazurach w 1961/1962 r.

Lp.	Wyszczególnienie	wielkość gospodarstw w ha				średnio na 1 gospod.
		3—7	7—10	10—15	15 i więcej	
Wytwarzanie dochodu na 1 gospodarstwo w tys. zł						
1	Produkcja globalna	67,1	84,4	123,9	171,9	110,1
	w tym:					
	a) Rolnicza ogółem	67,1	84,3	123,8	171,7	110,0
	z tego: roślinna	26,1	40,5	58,1	95,6	53,2
	zwierzęca	41,0	43,8	65,7	76,0	56,8
	b) Nierolnicza	—	0,1	0,1	0,1	0,1
2.	Nakłady materialne	32,9	41,7	64,9	89,1	56,5
3.	Produkcja czysta	34,1	42,6	58,9	82,7	53,6
4.	Dochód spoza gospod.	6,0	4,4	3,5	3,0	4,1
	a) Z pracy zarobkowej	4,4	2,2	2,1	1,8	2,5
	b) Odszkodowania PZU	—	0,7	0,2	0,1	0,3
	c) Inne	1,6	1,3	1,2	1,1	1,3
5.	Dochód ogólny	40,1	47,0	62,5	85,7	57,7

Lp.	Wyszczególnienie	wielkość gospodarstw w ha				średnio na 1 gospod.
		3—7	7—10	10—15	15 i więcej	
Podział produkcji czystej						
6.	Produkcja czysta	34,1	42,6	58,9	82,7	53,6
7.	Podatki	0,8	2,1	3,5	7,4	3,2
8.	Obciążenia z tyt. obowiąz. dostaw	1,6	3,0	3,8	6,6	3,6
9.	Ubezpieczenie	0,6	0,9	1,3	2,2	1,2
10.	Inne do Skarbu Państwa	0,1	0,1	0,3	0,5	0,2
11.	Czynsze dzierżawne i procenty	0,3	0,1	0,3	1,4	0,4
12.	Pracownikom najemnym	0,3	0,8	1,2	5,4	1,5
13.	Dochód rolniczy	30,2	35,5	48,3	59,0	43,2
Wykorzystanie dochodu osobistego						
14.	Dochód osobisty	36,3	39,9	51,9	62,0	47,3
15.	Spożycie ogółem w tym spożycie naturalne	29,8	36,6	45,2	55,7	41,7
16.	Różnica stanu majątków.	6,5	3,3	6,7	6,3	5,6

Źródło: Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 1961/1962.
Wyd. IER Warszawa 1963, s. 64 i 133.

Tabela 5. Wytwarzanie i podział dochodu w różnych grupach gospodarstw
chłopskich na Warmii i Mazurach w 1961/1962 r. (w ujęciu procentowym)

Lp.	Wyszczególnienie	wielkość gospodarstw w ha				średnio na 1 gospod.
		3—7	7—10	10—15	15 i więcej	
Wytwarzanie dochodu na 1 gospodarstwo w %						
1.	Produkcja globalna	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
a)	Rolnicza ogółem	100,0	99,9	99,9	99,9	99,9
	roślinna	38,8	48,0	46,8	55,7	48,3
	zwierzęca	61,2	51,9	53,1	44,2	51,6
b)	Nierolnicza	—	0,1	0,1	0,1	0,1
2.	Nakłady materialne	49,1	49,5	52,4	51,9	51,3
3.	Produkcja czysta	50,9	50,5	47,6	48,1	48,7
4.	Produkcja czysta	85,0	90,7	94,3	96,4	92,8
5.	Dochód spoza gospodar.	15,0	9,3	5,7	3,6	7,2
a)	Z pracy zarobkowej	11,0	4,8	3,4	2,2	4,3
b)	Odszkodowania PZU	—	1,6	0,3	0,1	0,6
c)	Inne	4,0	2,9	2,0	1,3	2,3
6.	Dochód ogólny	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Lp.	Wyszczególnienie	wielkość gospodarstw w ha				średnio na 1 gospod.
		3—7	7—10	10—15	15 i więcej	
Podział produkcji czystej						
7.	Produkcja czysta	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
8.	Podatki	2,4	4,9	6,0	9,0	6,1
9.	Obciążenia z tyt. obowiąz. dostaw	4,8	7,0	6,6	8,0	6,8
10.	Ubezpieczenia	1,8	2,3	2,4	2,7	2,4
11.	Inne do Skarbu Państwa	0,4	0,3	0,5	0,7	0,5
12.	Czynsze dzierżawne i procenty	1,0	0,2	0,4	1,7	0,7
13.	Pracownikom najemnym	0,9	2,0	2,1	6,6	2,9
14.	Dochód rolniczy	88,7	83,3	82,0	71,3	80,6
Wykorzystanie dochodu osobistego						
15.	Dochód osobisty	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
16.	Spżycie ogółem	82,1	91,8	87,0	89,8	88,1
	w tym spżycie naturalne	24,7	41,3	35,3	36,4	35,6
17.	Różnica stanu majątkow.	17,9	8,2	13,0	10,2	11,9

Obliczono na podstawie danych zawartych w tabeli 4.

Odwrotną tendencję wykazują natomiast dochody spoza gospodarstwa, które zmniejszają się absolutnie w miarę zwiększania się obszaru gospodarstwa. Tak na przykład w grupie gospodarstw 3—7 ha wynosiły one średnio w 1961/1962 r. ponad 6000 zł, a w grupie ponad 15 ha już tylko 3000 zł. Tę prawidłowość należy tłumaczyć tym, że rezerwy siły roboczej, a często i pociągowej, w gospodarstwach mniejszych są powszechniej wykorzystywane poza produkcją rolniczą. Rezerwy te, jak również samo poszukiwanie dodatkowych źródeł zarabkowania, zmniejszają się w miarę wzrostu obszaru gospodarstwa.

Te wszystkie czynniki powodują, że różnice w dochodach osobistych w różnych grupach gospodarstw są zmniejszane, ale nie eliminowane. Przeliczając dochody osobiste obliczone dla poszczególnych grup gospodarstw na 1 członka rodziny różnice te jeszcze bardziej maleją. Tak na przykład dochód osobisty na 1 gospodarstwo 3—7 ha wynosił w 1961/1962 r. prawie 36 500 zł, a na gospodarstwo ponad 15 ha 62 000 zł, to jest prawie 70% więcej, natomiast na 1 członka rodziny dochód osobisty w pierwszej grupie gospodarstw wynosił prawie 10 500 zł, a w drugiej grupie 11 500 zł, a więc tylko o 10% więcej. Jest to wynikiem tego, że większe dochody przypadające na gospodarstwa duże są wytwarzane większą liczbą osób, ponieważ liczebność rodzin w tych gospodarstwach jest znacznie wyższa⁷⁾.

⁷⁾ W roku badanym liczebność rodzin w poszczególnych grupach gospodarstw na Warmii i Mazurach kształtowała się następująco: 3—7 ha — 3,49 osób, 7—10 ha — 5,54 osób, 10—15 ha — 5,47 osób, ponad 15 ha — 5,60 osób. Por. *Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 1961/1962*, IER Warszawa 1963, s. 127.

W rezultacie rozpiętości między dochodami osobistymi przypadającymi na 1 członka rodziny w krańcowych grupach gospodarstw nie różnią się poważnie. Wzrastają one natomiast w odniesieniu do gospodarstw 7—10 ha i 10—15 ha.

Porównując poszczególne elementy wytwarzanego dochodu przez gospodarstwa Warmii i Mazur z średnimi obliczonymi dla wszystkich gospodarstw w skali kraju należy stwierdzić, że w całym badanym siedmioleciu wyniki te obliczone na 1 gospodarstwo są pod każdym względem wyższe w Olsztyńskim. Jest to jednak rezultatem w decydującej mierze tego, że średni obszar gospodarstw badanych na Warmii i Mazurach wynosił około 10 ha, gdy tymczasem w skali kraju obszar średniego gospodarstwa wynosił około 6, 3 ha. Gdy przeliczymy wytworzone elementy dochodów na 1 członka rodziny, różnice wówczas prawie znikną, ponieważ w Olsztyńskim liczebność rodzin chłopskich jest większa (około 5,3 osoby) niż średnia liczebność w skali ogólnopolskiej (4,4 osoby). W woj. olsztyńskim występuje z jednej strony niższa wydajność w przeliczeniu na 1 ha, z drugiej zaś strony przypada więcej użytków rolnych na 1 członka rodziny chłopskiej. W rezultacie czego dochód osobisty przypadający na 1 członka rodziny na Warmii i Mazurach w krańcowych latach badanego okresu wynosił około 5800 zł i 8800 zł. Średni dochód w skali ogólnopolskiej wynosił w 1955/1956 r. 5800 zł, a w 1961/1962 r. — 8500 zł. Oznacza to, że dochody osobiste uzyskiwane na 1 członka rodziny w gospodarstwach chłopskich na Warmii i Mazurach prawie nie różnią się swoim poziomem od dochodów obliczonych w skali ogólnopolskiej. W związku z tym można powiedzieć, że pod tym względem Olsztyńskie należy do rejonów posiadających dochody średnie. Są one wyższe niż w rejonach wschodnich i południowo-wschodnich, a niższe od dochodów w rejonach zachodnich oraz środkowo i południowo-zachodnich.

III. PODZIAŁ DOCHODU OSOBISTEGO W GOSPODARSTWACH CHŁOPSKICH NA WARMII I MAZURACH

W gospodarstwach chłopskich, jak wynika z poprzednich rozważań, brak jest takiej kategorii ekonomicznej, która byłaby odpowiednikiem dochodu rodziny robotniczej, czy pracowniczej (płacy roboczej). Trudność jednoznacznego określenia dochodu gospodarstwa chłopskiego wynika stąd, że w przypadku tym nakładają się na siebie co najmniej dwie różne sfery działalności (praca w gospodarstwie rolnym i poza nim, np. furmaństwo, praca sezonowa w socjalistycznym sektorze w mieście i na wsi) i związane z tym różnorodne sposoby tworzenia i podziału dochodu. To, co powszechnie uważa się za dochód gospodarstwa chłopskiego, ma najczęściej różnorakie pochodzenie i przeznaczenie. Decydującym w tej kwestii jest fakt, że dochód gospodarstwa rolnego rozkłada się zawsze na wydatki o charakterze konsumpcyjnym i produkcyjnym. Rozdział dochodu na te dwa podstawowe cele jest wynikiem działania szeregu różnych czynników, w tym w poważnej mierze skłonnością chłopów do inwestowania.

W różnych okresach rozmaite czynniki mają znaczenie decydujące o podziale dochodów, o kształtowaniu się struktury wydatków w gospodarstwach chłopskich: raz o podziale dochodu decydować

mogą potrzeby inwestycyjne i one same przez się określają rozmiary wydatków pieniężnych i strukturę spożycia, w innych zaś warunkach decydują potrzeby konsumpcyjne, a fundusze na inwestycje czy oszczędności są im ściśle podporządkowane. Zmiana poszczególnych kryteriów podziału dochodu zależy w poważnej mierze od warunków ekonomicznych (poziomu osiągniętych dochodów), ogólnej sytuacji politycznej i gospodarczej kraju, zaopatrzenia wsi w odpowiednią masę towarową, polityki państwa względem wsi, a szczególnie perspektyw trwałości posiadania warsztatu rolnego.

Do 1955/1956 r. czynnikiem wiodącym w podziale dochodu gospodarstw chłopskich, zarówno na Warmii i Mazurach, jak i w całym kraju, były potrzeby konsumpcyjne, a nie inwestycyjne. Uzasadnienie takiego stanu rzeczy wynikało zarówno z dość niskiego poziomu dochodów, jak i ogólnej sytuacji politycznej w kraju (zwłaszcza polityki państwa w stosunku do wsi), która nie tworzyła odpowiedniego klimatu dla dynamicznego wzrostu inwestycji, zwłaszcza produkcyjnych. Przeciwnie, akumulacja gospodarstw chłopskich w tym okresie była minimalna lub nawet w ogóle nie występowała. Z obliczeń Instytutu Ekonomiki Rolnej wynika nawet, że w latach wzmożonego współdzielczania wsi 1952/1953—1953/1954 akumulacja⁸⁾ była ujemna, tzn. następowało fizyczne zużywanie się majątku już istniejącego. W latach 1954/1955—1955/1956 nastąpiła lekka poprawa, a wyraźniejszy wzrost akumulacji na Warmii i Mazurach nastąpił w 1956/1957 r. i następnie w dwóch ostatnich latach badanych, tj. w latach 1960/1961 i 1961/1962. W liczbach bezwzględnych ogólna akumulacja na 1 gospodarstwo w 1955/1956 r. wynosiła około 1500 zł, w roku zaś 1956/1957 — 3500 zł, a w 1961/1962 już 5660 zł⁹⁾. Występująca tendencja wzrostu akumulacji na Warmii i Mazurach prowadziła do względnego spadku udziału spożycia w całokształcie dochodów osobistych (patrz tabele 1 i 2).

W wyniku wzrastającej akumulacji na Warmii i Mazurach następował szczególnie duży przyrost inwentarza żywego i martwego na 1 gospodarstwo chłopskie. Rosły również zapasy gotówki gromadzonej na różnego rodzaju większe inwestycje. Pewna część akumulowanych dochodów wydatkowana była na przyrost zapasów, na wkłady i udziały w spółdzielniach i kółkach rolniczych oraz małą część przeznaczono na kupno ziemi. Nadal jednak na Warmii i Mazurach gospodarstwa chłopskie mało akumulacji przeznaczają na remonty i budowę nowych domów mieszkalnych i pomieszczeń gospodarczych oraz na uzupełnienie drzewostanu w sadach. Pod tym względem gospodarstwa w Olsztyńskim wykazywały reprodukcję zwązłą, natomiast w zakresie sprzętu i maszyn rolniczych badane gospodarstwa wykazują się znaczną reprodukcją rozszerzoną.

Szczególnie interesujący jest jednak ciągły przyrost gotówki na 1 gospodarstwo chłopskie. Trudno jest przewidzieć dokładnie na jakie cele te narastające zapasy pieniądza zostaną w przyszłości wydatkowane. Z punktu widzenia zaopatrzenia wsi celowe byłoby przeprowadzenie specjalnej ankiety wśród chłopów o przyszłych

⁸⁾ Por. M. Czerniewska, *Dochody gospodarstw chłopskich w latach 1952/1953—1957/1958*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 1959, nr 5 (dodatek), s. 23.

⁹⁾ Patrz: J. Piasny, op. cit., s. 603 i *Wyniki rachunkowości rolnej... 1961/1962*, s. 64.

kierunkach wydatkowania wzrastających zasobów pieniężnych. Według dotychczasowych dyspozycji tymi kwotami, część z nich przeznaczona jest na wzrost konsumpcji, a część na akumulację umożliwiającą w szczególności zwiększanie stanu posiadanych maszyn i urządzeń rolniczych oraz rozwoju hodowli. Istnieją jednak już przykłady, że te zasoby pieniężne w znacznym stopniu gromadzone są na remonty kapitalne budynków mieszkalnych i gospodarczych oraz na urządzenia szklarni, okien inspektowych i eksploatację trzciny rosnącej na brzegach jezior.

Rozpatrując wysokość akumulacji można stwierdzić, że akumulacja w gospodarstwach chłopskich na Warmii i Mazurach, średnio biorąc, nie odbywa się z dochodu rolniczego, lecz z dochodów spoza gospodarstwa. Można powiedzieć, że do 1960/1961 r. dochód rolniczy nie zabezpieczał w gospodarstwach procesu reprodukcji rozszerzonej. Proces ten zresztą można obserwować również w innych rejonach Polski, a także w wielu krajach uprzemysłowionych.

Nie wiadomo dokładnie, z jakich funduszy chłopi dokonują akumulacji. Można jednak wnioskować, że akumulacja często pochodziła z jednego i drugiego źródła dochodu. Dlatego z tabeli 6, porównując dochody spoza gospodarstwa z akumulacją, wnioskujemy, które grupy gospodarstw i w jakim stopniu akumulowały bez żadnych wątpliwości z dochodu rolniczego. Jak wynika z tabeli 6 są to te grupy gospodarstw, których akumulacja przewyższała dochody spoza gospodarstwa.

Wyniki zawarte w tabeli 6 wskazują również na pewne interesujące zjawiska, a mianowicie, że najwyższą akumulację wśród gospodarstw badanych posiadały gospodarstwa największe o obszarze ponad 15 ha i gospodarstwa najmniejsze o obszarze 3—7 ha.

Tabela 6. Porównanie dochodów spoza gospodarstwa oraz akumulacji w różnych grupach gospodarstw chłopskich na Warmii i Mazurach

Wyszczególnienie	Średnio na 1 gospodar.	Na 1 gospodar. 3—7	Na 1 gospodar. 7—10	Na 1 gospodar. 10—15	Na 1 gospodar. 15 i więcej
1955/1956					
Dochód spoza gospodarstwa	1853	1678	2191	1498 a)	2010 b)
Akumulacja	1465	2386	559	652	4557
Procent akumulacji pochodzącej z dochodu spoza gospodarstwa	100	70,3	100	100	44,1
1960/1961					
Dochód spoza gospodarstwa	4132	5059	4478	3209	2917
Akumulacja	3931	4735	539	5013	8222
Procent akumulacji pochodzącej z dochodu spoza gospodarstwa	100	100	100	64,0	33,1

Wyszczególnienie	Srednio na Na 1 gospodar. o powierzchni w ha				
	1 gospodar.	3—7	7—10	10—15	15 i więcej
1961/1962					
Dochód spoza gospodarstwa	4149	6019	4402	3573	3057
Akumulacja	5661	6494	3292	6742	6333
Procent akumulacji pochodzącej z dochodu spoza gospodarstwa	73,3	92,7	100,0	53,0	48,3

U w a g i : a) w gospod. 10—14 ha; b) w gospod. 14 i więcej ha.

Źródła: *Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych*. Wyd. IER Warszawa (1955/56 — s. 24 i 92; 1960/61 — s. 59 i 137; 1961/62 — s. 64, 68, 133 i 137).

Grupy gospodarstw 7—10 ha i 10—15 ha w poszczególnych latach wykazywały akumulację w liczbach bezwzględnych niższą lub tylko zbliżoną do gospodarstw najmniejszych. Z drugiej zaś strony akumulacja we wszystkich badanych latach, w gospodarstwach od 7—10 ha pochodziła w całości z dochodów spoza gospodarstwa. Tymczasem akumulacja w gospodarstwach największych obczarowo w ponad 50% pokrywana była z dochodu rolniczego. W gospodarstwach o wielkości 10—15 ha zaznacza się tendencja do zmniejszania udziału dochodów spoza gospodarstwa w całości akumulacji. Można na tej podstawie stwierdzić, że akumulacja w gospodarstwach większych i największych zostaje pokrywana w coraz większym stopniu z dochodów rolniczych. Natomiast w gospodarstwach małych i średnich prawie cała akumulacja pochodzi z dochodów uzyskiwanych poza gospodarstwem rolnym. Jest to proces zrozumiały, ponieważ gospodarstwa małe i średnie umożliwiają — jak dotąd — uzyskanie dochodów rolniczych pozwalających na zaspokojenie przeciętnego funduszu konsumpcji, ale nie gwarantują możliwości wygospodarowania funduszu akumulacji. Z drugiej zaś strony gospodarstwa te najczęściej wykazują rezerwy siły roboczej i pociągowej, co umożliwia im zdobywanie dodatkowych dochodów poza warsztatem rolnym w sposób sezonowy lub stały.

IV. INWESTYCJE W GOSPODARSTWACH CHŁOPSKICH NA WARMII I MAZURACH

Wśród pozycji związanych bardzo ściśle z podziałem dochodów ludności chłopskiej bardzo istotną rolę spełniają wydatki na inwestycje w środki trwałe, a wśród nich na inwestycje produkcyjne, które bezpośrednio wpływają na zmiany wielkości produkcji rolnej. Do inwestycji produkcyjnych w gospodarstwach chłopskich zaliczamy wydatki na zakup maszyn rolniczych, kupno materiałów budowlanych i robocizny fachowej, wydatki na budownictwo gospodarcze, opłaty melioracyjne, część opłat elektryfikacyjnych i kupno ziemi od państwa. Inwestycje zaś nieprodukcyjne w gospodarstwach chłopskich obejmują zakupy materiałów budowlanych i robocizny

fachowej związanych z budownictwem mieszkaniowym oraz część opłat elektryfikacyjnych. Obliczenie oddzielne poszczególnych rodzajów inwestycji, czy choćby inwestycji produkcyjnych i nieprodukcyjnych jest w obecnym stanie posiadanych materiałów niemożliwe. Dlatego też ograniczymy analizę jedynie do przedstawienia ogólnej wysokości inwestycji z podziałem na inwestycje w zakresie budynków i melioracji oraz maszyn i narzędzi. Trzeba w tym miejscu jednak podkreślić, że faktyczne realne inwestycje są większe od wykazywanych w artykule, ponieważ dane przedstawiają jedynie wysokość wydatków pieniężnych przeznaczonych przez chłopów na te cele. Wyniki przedstawiane natomiast nie ujmują wartości własnej pracy świadczonej przez chłopów przy realizacji tych inwestycji. Z tego względu obliczenie pełnego zakresu wysokości inwestycji powinno obejmować zarówno wydatki pieniężne na ten cel, jak również wartość własnej pracy chłopów. Brak jednak wyceny tego drugiego składnika pozwala jedynie na analizę inwestycji tylko z punktu widzenia wydatków pieniężnych przeznaczonych przez chłopów na środki trwałe.

Warto w tym miejscu jednak zaznaczyć, że w zakresie obliczeń wydatków pieniężnych na inwestycje w gospodarce chłopskiej istnieje duża różnica między wynikami uzyskanymi przez GUS i IER. Według szacunku IER wydatki pieniężne na inwestycje były w pierwszych dwóch latach badanych średnio trzykrotnie wyższe, a w następnych około dwukrotnie wyższe od danych GUS-u. Różnice w pewnym stopniu wynikają z różnych metod obliczania, a głównie z tego, że GUS pewną część wydatków przeznaczonych na naprawy i konserwacje środków trwałych oraz kupno sprzętu rolniczego zalicza nie do inwestycji, a do bezpośrednich nakładów pieniężnych na produkcję. Tymczasem IER te nakłady zalicza jako nakłady inwestycyjne. Drugą przyczyną różnic jest niedoszacowanie przez GUS znacznych wydatków pieniężnych na inwestycje, czynionych na rynku prywatnym, szczególnie w zakresie zakupów wozów ogumionych, drewna i desek, a także cegieł, pustaków, dachówek, okien, wapna, pieców itp.¹⁰⁾ Z tych względów obliczenia IER są bardziej prawdopodobne oraz pełniejsze i słuszniejsze. Dlatego też analizę tego zagadnienia ograniczymy tylko do danych IER.

Rozpatrując wysokość inwestycji w cenach bieżących w gospodarstwach chłopskich prowadzących rachunkowość rolną na Warmii i Mazurach w badanym siedmioletniu (tabela 7) należy stwierdzić, że nastąpił wzrost z 2600 zł¹¹⁾ do 4200 zł na 1 gospodarstwo, to jest

¹⁰⁾ Szczegółowe rozważania dotyczące tych rozbieżności przeprowadza E. Gorzelak w cyt. już książce: *Dochody...* s. 183—188, oraz M. Czerniewska, *Dochody gospodarstw chłopskich w 1958/1959*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 1960, nr 6 (dodatek).

¹¹⁾ Wielkość inwestycji na 1 gospodarstwo chłopskie na Warmii i Mazurach w 1956/1957 r. wynosiła już 4800 zł. Tymczasem badania ankietowe Jadwigi Marek i Adama Wyderki przeprowadzone w 1956/1957 r. w 10 000 gospodarstwach chłopskich rozmieszczonych w 80 wsiach całego kraju wykazały, że przeciętna wartość inwestycji na 1 gospodarstwo zbadane wynosiła 2900 zł (bez kupna inwentarza żywego). Oznacza to, że gospodarstwa chłopskie prowadzące rachunkowość rolną na Warmii i Mazurach wykazywały w tym roku znacznie większe inwestycje niż przeciętne gospodarstwa w kraju. Por. J. Marek, A. Wyderka, *Inwestycje w gospodarstwach chłopskich*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, 1960, nr 2.

wzrost o ponad 60%. Najwyższy jednak wzrost inwestycji powstał w 1956/1957 r. W dwóch następnych latach inwestycje zostały utrzymane prawie na poziomie 1956/1957 r., by w 1959/1960 r. spaść do poziomu 3500 zł. Warto jednakże zaznaczyć, że w tym roku nastąpił na Warmii i Mazurach najwyższy przyrost inwentarza żywego, co w całej rozciągłości tłumaczy spadek wydatków na inwestycje. Pieniądże, które mogłyby być przeznaczone na inwestycje, chłopi przeznaczali na przyrost inwentarza żywego. W latach następnych wydatki znów zaczęły powoli wzrastać, ale mimo tego nie osiągnęły one jeszcze poziomu z 1958/1959 r. W tych samych latach wystąpił w badanych gospodarstwach chłopskich dość znaczny przyrost gotówki, np. w 1960/1961 r. — 3236 zł, a w 1961/1962 r. — 2316 zł na 1 gospodarstwo chłopskie¹²⁾. Wzrost zapasu gotówki pozwala przypuszczać, że kwoty te w okresie następnym przekształcać się chociaż w części na wzmoczone inwestycje, jako konieczność wynikająca z intensyfikacji produkcji rolnej na Warmii i Mazurach.

Tabela 7. Wydatki pieniężne na inwestycje na 1 gospodarstwo chłopskie w latach 1955/1956 — 1961/1962 (w tys. zł)

Wyszczególnienie	Lata gospodarcze						
	1955/6	1956/7	1957/8	1958/9	1959/60	1960/1	1961/2
Polska	2,6	4,0	4,6	5,2	4,8	4,9	5,2
Warmia i Mazury	2,6	4,8	4,5	4,8	3,5	4,1	4,2
Dynamika wydatków pieniężnych na inwestycje w cenach bieżących							
Polska	100	153,8	176,9	200,0	184,6	188,5	200,0
Warmia i Mazury	100	184,6	173,1	184,6	134,6	157,7	161,6
Odsetek wydatków na inwestycje w dochodzie osobistym							
Polska	9,3	12,5	13,4	14,9	12,8	14,8	13,3
Warmia i Mazury	8,2	13,0	11,3	10,2	8,1	10,0	11,3

Opracowano na podstawie pracy M. Czerniewskiej, *Dochody gospodarstw chłopskich w 1959/60*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 1961, nr 6, s. 74, 76; oraz *Wyników rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych*. Wyd. IER Warszawa: 1960/61 — s. 32 i 77 i 1961/62 — s. 38, 77 i 84. Przeliczenia własne.

Biorąc jednak pod uwagę inwestycje zrealizowane względnie zamierzone (przyrost bowiem rezerw pieniężnych można w dużym stopniu traktować jako potencjalną energię inwestycyjną) w badanym 7-leciu można powiedzieć, że istniała prawie nieustanna tendencja inwestycyjna na Warmii i Mazurach. Porównując jednak dynamikę tej tendencji z dynamiką wzrostu inwestycji w skali ogólnopolskiej zaznaczyć trzeba, że jest ona nieco słabsza. Inwestycje

¹²⁾ Por. J. Piasny, op. cit., s. 603 i *Wyniki... 1961/1962*, s. 68.

bowiem w skali kraju w okresie badanym podwoily sie, a na Warmii i Mazurach osiagnely jedynie wskaźnik 1,6. Zjawisko to w duzej mierze wynikało z tego, że na Warmii i Mazurach potrzeby inwestycyjne szczególnie w zakresie budynków mieszkalnych i gospodarczych byly — jak dotąd — nieco mniejsze z uwagi na niepełne wykorzystanie tam istniejących budynków i pomieszczeń. Stąd przede wszystkim wykorzystywano te istniejące rezerwy, które umożliwiały wzrost pogłowia bez większych inwestycji gospodarczych. W latach najbliższych jednak przy dalszym wroście pogłowia zwierząt inwestycje, szczególnie w zakresie pomieszczeń gospodarczych, staną się obiektywną koniecznością w wielu gospodarstwach chłopskich. Stąd też m. in. należy się liczyć, że znaczna część zapasów gotówki jest gromadzona na przyszłe większe niż dotąd inwestycje.

Z dotychczasowego bowiem rozdysponowania wydatków pieniężnych na inwestycje na Warmii i Mazurach wynika, że mimo ich globalnego wzrostu wydatki na budynki i melioracje nie wykazywały większych zmian, a nawet pewien regres w stosunku do 1956/1957 r. Wydatki zaś na maszyny i narzędzia, jak wynika z tabeli 8, najwyższy poziom osiągnęły w 1957/1958 r. Te dwie grupy wydatków, to znaczy wydatki na budynki i melioracje oraz maszyny i narzędzia, stanowiły 100% wydatków inwestycyjnych w latach: 1955/1956, 1956/1957, 1959/1960 i 1960/1961.

Tabela 8. Wydatki pieniężne na inwestycje na 1 gospodarstwo chłopskie na Warmii i Mazurach (w tys. zł)

L a t a	Wydatki na inwestycje ogółem	W t y m	
		budynki i melioracje	maszyny i narzędzia
1955/56	2,6	1,3	1,3
1956/57	4,8	2,5	2,3
1957/58	4,5	1,1	3,3
1958/59	4,8	1,6	2,6
1959/60	3,5	1,3	2,2
1960/61	4,1	2,3	1,8
1961/62	4,2	1,3	2,4
U d z i a ł w %			
1955/56	100	50	50
1956/57	100	52,1	47,9
1957/58	100	24,4	73,3
1958/59	100	33,3	54,2
1959/60	100	37,1	62,9
1960/61	100	56,1	43,9
1961/62	100	31,0	57,1

Źródła: *Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych*. Wyd. IER Warszawa — za lata: 1955/56 — s. 41; 1956/57 — s. 52; 1957/58 — s. 51; 1958/59 — s. 73; 1959/60 — s. 79; 1960/61 — s. 77; 1961/62 — s. 84. Obliczenia własne.

Oznacza to, że na pozostałe cele inwestycyjne wydatkowano tylko niewielkie kwoty w trzech latach, a mianowicie: w 1957/1958, 1958/1959 i 1961/1962. W 1957/1958 r. wydatkowano z ogólnej sumy inwestycji na cele inwestycyjne poza wykazanymi w tabeli 8 — około 4,2%, w 1958/1959 r. — 13%, a w 1961/1962 r. — 19%. Oznacza to, że inwestycje w budynki oraz maszyny i narzędzia stanowią ciągle bardzo istotny odsetek wszystkich inwestycji, często nawet 100%. Wśród tych inwestycji największy udział posiadają wydatki na maszyny i duże narzędzia, następnie na wozy, części wymienne, drewno i deski, robociznę fachowców, różne materiały budowlane niezbędne do kapitalnych remontów itp. Na poziom i strukturę inwestycji w badanym okresie wpływało również nierównomierne, a często też niedostateczne zaopatrzenie materiałowe. Braki niektórych urządzeń powodowały, że wydatki na te cele nie wystąpiły.

Oceniając ogólnie należy stwierdzić, że pula inwestycji jest dość niska i właściwie bardzo zbliżona do wysokości dochodów uzyskiwanych przez chłopów poza gospodarstwem rolnym. Można zatem sądzić, że jak dotąd poziom gospodarki chłopskiej na Warmii i Mazurach, a także w innych rejonach kraju, w małym stopniu zapewniał reprodukcję rozszerzoną w zakresie środków trwałych zwłaszcza przy wykazywanej wyraźnej tendencji wzrostu stopy życiowej ludności chłopskiej¹³⁾. Dlatego też chłopci sięgają coraz częściej po dochody poza rolnictwem, które umożliwiają rozwój inwestycji i zapewniają reprodukcję rozszerzoną wielu elementów majątku ich warsztatów rolnych.

V. WNIOSKI KOŃCOWE

Dochody ludności chłopskiej dają się obliczyć dwiema metodami: od strony tworzenia i od strony podziału. Dla pojedynczych gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość rolną wygodniejsze jest użycie metody od strony tworzenia dochodów. Wyniki uzyskane tą metodą w ramach rachunkowości rolnej odnoszą się do gospodarstw zamieszkałych. W związku z tym chcąc uzyskać obraz dochodów na poziomie przeciętnego gospodarstwa na Warmii i Mazurach należy przeprowadzić pewne korekty uzyskanych wyników. Na przykład chcąc określić dochody na poziomie przeciętnym należałoby, biorąc za podstawę dane rachunkowości rolnej, nieco je obniżyć. Wynika to głównie z faktu, że gospodarstwa prowadzące rachunkowość na Warmii i Mazurach miały przeciętnie około 40% wyższą produkcję globalną na 1 ha użytków rolnych niż wynosił szacunek tej produkcji w odniesieniu do całej zbiorowości gospodarstw chłopskich w tym rejonie.

Na podstawie wyników badań zaprezentowanych w artykule, trzeba stwierdzić, że ostateczne dochody gospodarstw chłopskich kształtowały się głównie pod wpływem trzech podstawowych czynników: produkcji czystej, świadczeń na rzecz państwa i dochodów spoza gospodarstwa. Produkcja czysta w badanym siedmiolecu

¹³⁾ Potwierdzeniem tej tendencji w skali ogólnokrajowej są wyniki zawarte w pracy M. Czerniewskiej, *Dochody gospodarstw chłopskich w 1959/1960*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 1961, nr 6 (dodatek), s. 44.

wprawdzie wolno, ale nieustannie wzrastała, przyczyniając się w ten sposób do możliwości wzrostu dochodu osobistego gospodarstw. Świadczenia zaś na rzecz państwa uległy w okresie 1956/1957—1960/1961 zmniejszeniu. Szczególnie zmalały obciążenia z tytułu obowiązkowych dostaw, jeżeli przyjąć wysokość tych obciążeń w 1955/1956 r. za 100 to w 1960/1961 r. spadły one do 48,3. W rezultacie wzrostu produkcji czystszej z jednej strony, a spadku obciążeń na rzecz państwa z drugiej strony, dochód rolniczy w całym siedmioleciu na Warmii i Mazurach w cenach bieżących wzrósł o 52%. Realny wzrost dochodu rolniczego był nieco niższy z uwagi na ruch cen w tym okresie. Eliminując wpływ ruchu cen można ocenić, że realny wzrost dochodu rolniczego wyniósł w badanym okresie około 37% na 1 gospodarstwo chłopskie. Dochody zaś uzyskiwane poza gospodarstwem wykazały największą dynamikę wzrostu. W liczbach absolutnych wzrosły one z 1900 zł do 4100 zł na 1 gospodarstwo rolne, to znaczy że wzrosły o ponad 115%. A zatem wszystkie czynniki, które wpływają na wielkość dochodów gospodarstw chłopskich oddziaływały w badanym okresie na wzrost dochodów osobistych gospodarstw chłopskich. W ostatecznym rachunku wzrosły one w cenach bieżących z 29 600 zł w 1955/1956 r. do 47 400 zł w 1961/1962 r. na 1 gospodarstwo rolne, to znaczy około 60%. Zaznaczyć należy, że wzrost ten był ciągły, ale największy miał miejsce w ostatnim roku okresu badanego.

Dochód osobisty w przeliczeniu na 1 członka rodziny chłopskiej kształtował się przeciętnie biorąc na Warmii i Mazurach w krańcowych latach okresu badanego w wysokości 5800 zł i 8800 zł, to znaczy wynosił on tyle co średni dochód obliczony na podstawie całej zbiorowości badanych gospodarstw w skali kraju (w 1955/1956 r. — 5800 zł a w 1961/1962 r. — 8500 zł). Wynika z tego, że gospodarstwa w Olsztyńskim posiadają dochody równe średnim ogólnopolskim, wyższe zaś niż w rejonach wschodnich i południowo-wschodnich, a niższe niż w rejonach zachodnich oraz środkowo i południowo-zachodnich.

Dochody gospodarstw rolnych dzielą się zwykle na fundusz konsumpcji i fundusz akumulacji, a nieraz jeszcze na wiana i dary. Rozdział dochodów na te cele jest wynikiem działania szeregu różnych czynników. W różnych okresach rozmaite czynniki miały znaczenie decydujące o podziale dochodów, raz o podziale decydowały potrzeby konsumpcyjne, w innych zaś potrzeby inwestycyjne. Do 1955/1956 r. czynnikiem wiodącym w podziale dochodów w gospodarstwach chłopskich na Warmii i Mazurach, podobnie jak zresztą w pozostałych rejonach kraju, były potrzeby konsumpcyjne, a nie inwestycyjne. Wynikało to zarówno z niskiego poziomu dochodów, jak i ogólnej polityki państwa względem wsi. Z tych względów akumulacja w gospodarstwach chłopskich przed 1955 r. były minimalna, a nawet w niektórych latach w ogóle nie występowała. Wyniki badań wykazały, że w okresie wzmożonego współdziałania wsi (1952—1954) akumulacja była ujemna, to znaczy następowała dekapitalizacja majątku trwałego. Poprawa tego stanu nastąpiła w latach 1954/1955—1955/1956, a wyraźny wzrost akumulacji rozpoczął się od 1956/1957 r. Najwyższe tempo wzrostu funduszu akumulacji na Warmii i Mazurach wystąpiło w ostatnich dwóch latach okresu badanego. Warto w tym miejscu podkreślić,

że akumulacja w 1961/1962 r. osiągnęła w Olsztyńskim 5660 zł na 1 gospodarstwo rolne. Tym poziomem akumulacji Warmia i Mazury ustępują jedynie rejonowi poznańsko-bydgoskiemu (9880 zł), a równają się rejonowi południowo-wschodniemu (5680 zł) i przewyższają wszystkie inne rejony rolnicze w kraju. Najniższy poziom akumulacji wykazywały w 1961/1962 r. gospodarstwa położone w rejonie północno-zachodnim (obszar województw: szczecińskiego, koszalińskiego, gdańskiego). Stosunkowo wysoki jej poziom na Warmii i Mazurach jest jak najbardziej godny podkreślenia, utrzymanie tego poziomu względnie dalsze jego spotęgowanie może gwarantować wzrost inwestycji, a co za tym idzie możliwość dalszej intensyfikacji produkcji rolnej w Olsztyńskim.

W wyniku wznoszącej się akumulacji na Warmii i Mazurach następował w badanym siedmioleciu przyrost inwentarza żywego i martwego na 1 gospodarstwo rolne. W ramach akumulacji jednak chłopci ciągle za mało przeznaczali środków na remonty i budowę nowych domów mieszkalnych i pomieszczeń gospodarczych oraz na uzupełnianie drzewostanu. Pod tym względem gospodarstwa Warmii i Mazur wykazywały jeszcze w pewnym stopniu reprodukcję zwiężoną. Natomiast w zakresie przyrostu stada oraz narzędzi, maszyn rolniczych badane gospodarstwa cechowały się znaczną reprodukcją rozszerzoną. Należałoby w przyszłości zatroszczyć się, aby przyrost gotówki, jaki miał miejsce w interesującym nas okresie, w większym stopniu trafiał na inwestycje, w tym szczególnie na kapitalne remonty budynków gospodarczych i mieszkalnych oraz na melioracje i uzupełnianie drzewostanu w sadach.

Dalszemu wzrostowi dochodów w gospodarstwach chłopskich na Warmii i Mazurach winna towarzyszyć stała tendencja zwiększania funduszu akumulacji pochodzącego zarówno z dochodów rolniczych, jak i dochodów uzyskiwanych poza gospodarstwem rolnym. Wzrost dochodów z obu źródeł winien zapewniać także powolne, ale systematyczne poprawianie się stopy życiowej ludności chłopskiej Warmii i Mazur, nie dopuszczając jednak do takich sytuacji, w których tendencje konsumpcyjne zniwelowałyby rozwój funduszu akumulacji, a w tym inwestycji produkcyjnych umożliwiających w sposób trwały podnoszenie zarówno produkcji jak i dochodów na coraz wyższy poziom.